

О.В. Гончаренко (Дніпропетровський державний аграрний університет, Україна)

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ*

У статті досліджено стан і проблеми інноваційної діяльності аграрних підприємств, визначено складові й елементи механізму стимулювання інноваційного процесу, виявлено інституційні обмеження інноваційного розвитку аграрної сфери.

Ключові слова: аграрні підприємства, інновація, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, інноваційний процес, інституційні обмеження.

Літ. 18.

О.В. Гончаренко (Днепропетровский государственный аграрный университет, Украина)

ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье исследовано состояние и проблемы инновационной деятельности аграрных предприятий, определены составляющие и элементы механизма стимулирования инновационного процесса, выявлены институциональные ограничения инновационного развития аграрной сферы.

Ключевые слова: аграрные предприятия, инновация, инновационная деятельность, инновационное развитие, инновационный процесс, институциональные ограничения.

O.V. Goncharenko (Dnipropetrovsk State Agrarian University, Ukraine)

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRARIAN ENTERPRISES IN THE CONTEXT OF INFORMATION ECONOMY BUILDING-UP

The article studies the state and the problems of innovative activity of agrarian enterprises; components and elements of stimulation mechanism within the innovative process are defined; institutional constraints for innovative development of the agrarian sector are determined.

Keywords: agrarian enterprises; innovation; innovative activity; innovative development; innovative process; institutional constraints.

Постановка проблеми. Стратегічним імперативом сучасного розвитку світового господарства є його інноваційна спрямованість. Конкурентоспроможність національних економік в умовах сьогодення визначається насамперед наявним інноваційним потенціалом та ефективністю його використання. Разом з тим, сучасний етап світового економічного розвитку детермінується не тільки інноваційним трендом, посиленням ролі інформації і знань, але й певним загостренням проблеми продовольчого забезпечення [6, 54]. Зміна експортних орієнтирів національної економіки та визначені стратегічні завдання на шляху до вирішення світової продовольчої проблеми потребують проведення низки системних заходів щодо переведення національного агропродовольчого комплексу на шлях інноваційного розвитку.

Інноваційний тип розвитку передбачає відповідну йому національну політику підтримки інновацій. З цією метою держава формує диференційовану

---

* статтю підготовлено на основі доповіді на XI-му міжнародному науковому семінарі «Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та екології» (2–7 липня 2012 р., Київ – оз. Світязь).

систему протекціонізму (передусім через фіскальну політику) та відповідну інфраструктуру.

Головною причиною низької інноваційної активності вітчизняних виробників вважається відсутність економічних механізмів зацікавленості у впровадженні новацій у виробництво. Інноваційну діяльність підприємства проводять в основному самостійно через обмежені фінансові можливості для вирішення науково-технологічних проблем. Технічний рівень засвоєної вітчизняним виробництвом продукції знижується, впроваджуються в основному нововведення, які не потребують значних фінансових витрат. Зарубіжні товари витіснили з внутрішнього ринку національну наукомістку продукцію, а через високі витрати на освоєння продукції сучасного технологічного рівня підприємства намагаються ігнорувати довготривалі наукомісткі проекти [11, 288].

Таким чином, в інноваційній сфері національної економіки сформувались суттєві системні перешкоди на шляху здійснення інноваційної діяльності через обмежене фінансування, значні втрати кадрового науково-інноваційного потенціалу, недостатній розвиток патентної діяльності, неефективне державне управління інноваційною діяльністю, відсутність модернізаційних перетворень в аграрному секторі, недостатню інтеграцію вітчизняних підприємств у світогосподарські процеси, низький рівень інноваційної культури та нерозвиненість інформаційної структури [13, 90–91; 14, 78].

За роки реформ так і не було сформовано комплексну систему інформативно-аналітичного забезпечення управління інноваційним потенціалом та інноваційними процесами як у країні, так і на рівні підсистем (регіон, галузь, підприємство). Недостатньою є інформація про нові технології та про ринки збуту, відсутні об'єктивні дані про наявний інтелектуальний потенціал країни, ринок послуг зорієнтований на надання консалтингової допомоги розробникам інновацій, тоді як їм потрібні замовники для серійного виробництва власної продукції. Неможливо отримати повну інформацію про інноваційно активні підприємства в Україні, тому що статистичні дані збираються лише по промисловості, а отже, поза увагою залишається сільське господарство, що ускладнює якісне виконання основних функцій управління інноваційним потенціалом.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню категоріального змісту інновацій, засадам інноваційного розвитку, проблемам інноваційної діяльності підприємств і регулювання інноваційних процесів на національному і регіональному рівнях присвятили наукові дослідження зарубіжні і вітчизняні вчені: В. Вишневський [3], С. Глазьев [1], В. Дементьев [3], В. Ізюмська [4], М. Кулаєць [5], А. Пересада [7], В. Пілюшенко [8], С. Поважний [9], Б. Санто [10], Л. Федулова [12; 14], Й. Шумпетер [17], Ю. Яковец [18] та інші.

Стан і перспективи інноваційної діяльності аграрних підприємств та проблемні питання, пов'язані з формуванням і реалізацією стратегії інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, її ресурсного забезпечення досліджували такі вітчизняні вчені, як О. Дачій [2], В. Смолінський [11], Л. Федулова [13], О. Шпикуляк [15], О. Шубравська [16]. Незважаючи на наукову цінність проведених досліджень, необхідно визнати, що організаційно-економічні механізми, чинники та інструменти активізації інноваційної діяльності аграрних підприємств на сьогодні є не достатньо вивченими.

Мета дослідження. Дослідження стану й тенденцій інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, виявлення інституційних обмежень активізації інноваційного процесу й оцінка перспектив інноваційного розвитку підприємств аграрної сфери.

Основні результати дослідження. Інноваційна діяльність у сільському господарстві визначається різноманітністю видів сільськогосподарської продукції та відмінностями в технологіях їх виробництва; значною диференціацією по регіонах і технологічною залежністю виробництва від природних умов; відокремленістю виробників від наукових установ; нерозробленістю організаційно-економічних механізмів трансферу новацій в інновації; різноманітним організаційним формам сільськогосподарської діяльності.

Перший етап інноваційної діяльності (створення інновацій) реалізують переважно науково-дослідні установи АПК. Це вимагає розв'язання одночасно декількох різновекторних питань: від виділення коштів на розробку новацій, проведення фундаментальних і прикладних досліджень, визначення об'єктів інтелектуальної власності до виробництва й реалізації наукоємної продукції та впровадження нововведень у виробництво. В даному напрямку важливо забезпечити скорочення термінів створення інновацій, підвищення рівня новизни й забезпечення перевищення за основними характеристиками традиційного аналога. Актуальним є вирішення питання організації оперативного трансферу інновацій сільгоспвиробникам. Зазвичай вважається, що на етапі створення інновацій держава повинна повністю забезпечити фінансування фундаментальних досліджень, а прикладні проекти, орієнтовані на конкретні запити ринку, можуть фінансуватися як за рахунок державних, так і приватних джерел. Найбільш поширеними новаціями є: нові сорти й гібриди рослин і пород тварин, штами мікроорганізмів, марки та модифікації сільськогосподарської техніки, технології, хімічні й біологічні препарати (вакцини), економічні розробки.

Етап поширення інновацій реалізують переважно органи управління АПК разом з розробниками нововведень. На даному етапі ключового значення набувають менеджмент та інформаційне забезпечення. Відтворення новацій у сільському господарстві здійснюють насінницькі господарства, племінні заводи, машинобудівні підприємства, біологічні фабрики.

Необхідно визнати, що інноваційна діяльність сільськогосподарських підприємств в основному пов'язана із завершальним етапом інноваційного процесу – освоєнням інновацій. Це передбачає як визначення джерел фінансування освоєння інновацій, так і формування відповідного організаційно-економічного механізму впровадження інновацій товаровиробником. Впровадження розробок у виробництво, або перетворення новацій в інновації, здійснюється за ініціативою суб'єктів підприємницької діяльності з метою досягнення комерційних вигод. Умовою отримання прибутку є конкурентна перевага, а для інноваційного підприємства – монополія новатора.

В Україні значні вкладення в науково-дослідні розробки і модернізацію капіталу в сільському господарстві здійснюються лише обмеженою кількістю великих підприємств. Крім того, поступово знижується рівень впровадження наукових розробок і втрачається потенціал вітчизняної науки у сфері генетич-

них (насіenneвих і племінних) ресурсів. Наявний стан інноваційної діяльності в аграрній сфері відображає одночасно декілька проблем: неефективне використання інноваційного потенціалу; відсутність інституційних передумов комерціалізації новацій; нерозробленість організаційних механізмів підтримки державою інноваційної діяльності [2, 66–68; 16, 31].

Неефективними є також інструменти фіскальної політики. За допомогою податкових важелів стимулюються перші етапи інноваційного циклу (фундаментальні дослідження, дослідно-конструкторські роботи), а завершальні етапи (що спрямовані саме на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок) залишаються без державної підтримки. За такого підходу зберігається існуючий розрив між наукою і виробництвом, втрачаються державні кошти, пов'язані із субсидуванням НДДКР, оскільки аграрний сектор не отримує очікуваного приросту ефективності.

Не забезпечує коопераційні зв'язки між науковими організаціями, установами освіти і підприємствами чинна в країні система державних наукових і науково-технічних програм, недостатньо залучається галузева наука й агропромислові підприємства. Не знайшли необхідного розвитку мережеві організаційно-економічні структури (кластери, промислово-фінансові групи, холдинги тощо), які сприяли б взаємодії технологічно пов'язаних підприємств, наукових установ, фінансових інститутів на регіональному рівні [12, 69]. Розвиток інноваційної інфраструктури обмежується створенням окремих технопарків, інноваційних центрів і бізнес-інкубаторів, які ще вкрай недостатньо сприяють взаємозв'язку науки і малого та середнього підприємництва.

Значною проблемою аграрної сфери є відсутність механізмів трансферту інноваційного продукту у виробництво. Кількість інститутів інноваційної інфраструктури в Україні все ще незначна, і більшість з них не здійснює істотного впливу на розвиток інноваційних процесів. Так, платоспроможний попит на послуги інноваційних центрів доволі низький, більшість діючих інноваційних центрів не володіють коштами для фінансової підтримки компаній, які розпочинають свою діяльність, обмежують свою участь у їхньому становленні лише навчально-консультаційними послугами, наявний низький внутрішній попит на технологічні інновації.

Отже, однією з головних причин низької інноваційної активності вітчизняних аграрних підприємств можна визнати брак фінансових ресурсів. Разом з тим, навіть наявні ресурси у прибуткових підприємств використовуються не завжди ефективно та не спрямовуються в інноваційну діяльність. Останнє можна пов'язати з недостатнім рівнем інвестиційного попиту на інновації у підприємств. Відсутність попиту на інноваційні стратегії означає не що інше, як відсутність мотивації до інновацій з боку власника. Інновації для власника підприємства пов'язані з певними витратами та ризиком і є привабливими тільки тоді, коли сприяють зростанню доходу.

При обранні інноваційного шляху прибуток зростає внаслідок менших витрат виробництва порівняно з іншими виробниками в галузі, або ж за умови, що виробляється продукт з характеристиками, які відсутні у конкурентів. Джерелом прибутку виступає монополія новатора через створення підприємцем технологічних і організаційних переваг над рештою виробників. Такий

шлях пов'язаний із певними ризиками інвестицій у нові технології і передбачає більш тривалий період реалізації і гарантій того, що в довгостроковій перспективі прибуток, отриманий у результаті інвестицій у знання і нові технології й організації, та бізнес, заснований на інноваційних технологіях, буде збережено.

Вітчизняна практика господарювання визначила для підприємств дещо інший шлях отримання економічного прибутку. Для цього, за рахунок отримання доступу до ресурсів і прав економічної влади (адміністративної, грошової, політичної, кримінальної) знаходяться можливості отримання ренти, що перевищує внесок власника і вартість чинників виробництва. За таких умов вибір між інноваціями та рентою від влади вирішується на користь останньої. До того ж, прибуток можна отримати в короткостроковому періоді і з меншими витратами, порівняно із впровадженням інновацій.

Такий шлях отримання прибутку сформував для українських підприємств відповідну «інституційну пастку», коли такий спосіб збагачення закріпився, став майже єдиним можливим і підтримується існуючими формальними і неформальними нормами [3, 12–16].

Разом з тим, штучне заниження вартості виробничих чинників порушує умови відтворення ресурсів, що поряд з відсутністю технологічного оновлення не дозволяє конкурувати на світових ринках. У зв'язку з цим вихід з «інституційної пастки» є сьогодні майже єдиною умовою існування вітчизняних суб'єктів господарювання, а поширення інноваційного виробництва — єдиною умовою для національної економіки наблизитись до рівня цивілізованих країн.

Активізації інноваційної діяльності в сільському господарстві на етапах розробки, апробації та відтворення новацій сприятиме створення технопарків, регіональних центрів трансферу технологій, бізнес-інкубаторів та інших інноваційних структур з урахуванням регіональних особливостей агропромислового виробництва.

Так, базою для регіонального центру трансферу технологій (РЦТТ) повинні стати партнерські взаємовідносини з інститутами розвитку як основними джерелами інноваційного розвитку, до яких відносяться: фонд науки, інноваційний фонд, венчурний фонд, центр маркетингових і аналітичних досліджень, банк розвитку, інвестиційний фонд, страхові компанії. Діяльність РЦТТ є необхідною умовою протягом усього інноваційного процесу — від фундаментальних і прикладних досліджень до практичних розробок і впровадження їх у виробництво.

Однією з форм реалізації територіальних пріоритетів є створення зон інноваційного розвитку в регіоні. Така структура доцільна, коли виявляється, що в цьому регіоні складаються найкращі умови для ефективного вкладення капіталу й прискореного регіонального розвитку, а саме: вигідне економіко-географічне положення території, наявність розвиненої інфраструктури, наявність запасів унікальних природних ресурсів.

Розвиток агропромислової інтеграції, що враховує економічні інтереси всіх її учасників, також сприяє забезпеченню інноваційного вектора розвитку агропромислових підприємств. У межах міжгосподарської науково-технічної

інтеграції в інноваційних процесах у сфері агропромислового комплексу кластер може бути мережевою організацією комплементарних, територіально взаємозалежних аграрних підприємств й організацій (включаючи спеціалізованих постачальників продукції, робіт, послуг, а також виробників і покупців), об'єднаних навколо науково-дослідницького центру (вищий навчальний заклад, науково-дослідницький інститут або лабораторія, технопарк, бізнес-інкубатор) з метою оперативного, гнучкого й адаптивного розподілу нових знань, наукових винаходів, результатів досліджень та інших інновацій.

Інноваційний кластер в АПК може об'єднувати навколо науково-освітнього центру (ВНЗ) підприємства агрокомплексу, розташовані на території регіону та інформаційно об'єднані в межах новоствореної вертикально інтегрованої структури, а також спеціалізованого постачальника сільгосптехніки. Така кластерна модель потребує ефективного інформаційного забезпечення, дієвим інструментом якого є трансфер фундаментальних досліджень і прикладних розробок науково-освітнього центру, здійснюваний центром трансферу інноваційних аграрних технологій як окремим організаційним підрозділом.

Модель інформаційної взаємодії має передбачати максимально можливе й ефективне використання науково-дослідницького потенціалу науково-освітнього центру шляхом залучення всіх його підрозділів (освітніх, науково-дослідницьких, виробничих). Сформована система інформаційного забезпечення ефективного розвитку кластеру та здійснення трансферу інноваційних аграрних технологій між його суб'єктами дозволить підтримувати партнерські стосунки, оперативно приймати управлінські рішення, підвищити ділову активність, конкурентоспроможність, загальну ефективність господарської діяльності аграрних підприємств і сприятиме розвитку навчально-науково-виробничого потенціалу науково-дослідницького центру кластеру.

Державна підтримка інноваційної діяльності має здійснюватися через систему економічних механізмів, зокрема, податкового та патентного регулювання. До основних елементів державної податкової підтримки інноваційної діяльності можна віднести: зменшення податку на суму приросту витрат на інноваційні цілі; звільнення від оподаткування прибутку, отриманого від реалізації інноваційних проектів протягом декількох років; пільгове оподаткування дивідендів, отриманих за акціями фірм, які здійснюють інноваційну діяльність; зниження ставок податку на прибуток з метою спрямування резервних коштів на замовлені державою та спільні науково-дослідні й дослідно-конструкторські розробки; надання пільг за проектами, що виконуються за пріоритетними програмами; вирахування з прибутку до оподаткування внесків до благодійних фондів, діяльність яких пов'язана з фінансуванням інновацій; зарахування частини податку з прибутку інноваційної організації на спеціальні рахунки з подальшим використанням на інноваційні цілі.

Висновки. Перешкодами для інноваційної діяльності аграрних підприємств стають неефективна законодавча, правоохоронна, судова влади, їх асиметрія; існуючий господарський порядок, що створює додаткові витрати інноваційної діяльності та є несприятливим до інновацій; високі трансакційні витрати інноваційної діяльності; домінування короткострокових інтересів над

довгостроковими у господарюючих суб'єктів; брак інфраструктури та кадрів для інноваційної діяльності. Разом з тим, наявні проблеми інноваційної діяльності вітчизняних підприємств не можна зводити тільки до дефіциту фінансових ресурсів, значна їхня частина обумовлена інституційними проблемами мікро- і макрорівнів.

Для виходу з «інституційної пастки», яка не дозволяє перейти на інноваційний шлях розвитку аграрній сфері, необхідно створити умови для отримання інноваційної ренти, мотиви і стимули до інноваційного розвитку й обмежити альтернативні інноваціям шляхи збільшення прибутків.

Вихід з «інституційної пастки» є сьогодні майже єдиною умовою існування вітчизняних суб'єктів господарювання, а поширення інноваційного виробництва – єдиною умовою для аграрного сектору наблизитись до рівня цивілізованих країн.

1. Глазьев С.Ю. О стратегии развития российской экономики: Науч. доклад. – М.: НИР, 2006. – 132 с.
2. Дацій О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України // Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. – 2011. – №1. – С. 65–76.
3. Дементьев В.В., Вишневський В.П. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз // Економічна теорія. – 2011. – №3. – С. 5–20.
4. Ізюмська В.А. Реалізація державної інноваційної політики в Україні // Держава та регіон. – Серія: Державне управління. – 2007. – №2. – С. 41–45.
5. Кулаєць М.М., Бабієнко М.Ф., Лайко П.А. та ін. Удосконалення інноваційної підприємницької діяльності // Економіка АПК. – 2009. – №5. – С. 76–87.
6. Никифоров А.С. Державне антикризове управління та завдання інноваційного розвитку економіки України // Економічна теорія. – 2011. – №4. – С. 45–54.
7. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
8. Пілюшенко В.Л. Вибір метода оцінки ефективності проєктів // Управління інноваційним розвитком промисловості: держава, регіон, підприємство: Матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 1 червня 2010 р.) / Під ред. О.С. Поважного. – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – С. 155–157.
9. Поважний С.Ф., Сілаєв В.І. Стан та деякі перспективні напрями інноваційної діяльності в промисловості регіону // Управління інноваційним розвитком промисловості: держава, регіон, підприємство: Матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 1 червня 2010 р.) / Під ред. О.С. Поважного. – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – С. 13–15.
10. Санто Б. Инновация как средство экономического развития / Пер. с венг.; Под ред. Б.В. Сафонова. – М.: Прогресс, 1990. – 325 с.
11. Смолінський В.Б. Проблеми державного регулювання інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 286–290.
12. Федулова Л.І. Економіко-технологічний аспект регіональних теорій розвитку // Економічна теорія. – 2012. – №1. – С. 65–81.
13. Федулова Л.І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України // Економіка і прогнозування. – 2012. – №1. – С. 87–100.
14. Федулова Л.І. Тенденції розвитку інноваційної політики та її вплив на економічне зростання // Економіка і прогнозування. – 2011. – №2. – С. 63–81.
15. Шпикуляк О.Г. Етапність інноваційного процесу та оцінка ефективності інноваційної діяльності // Економіка АПК. – 2011. – №12. – С. 109–116.
16. Шубравська О. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект // Економіка України. – 2012. – №1. – С. 27–35.
17. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку. Капіталізм, соціалізм і демократія. – М.: Ексмо, 2007. – 133 с.
18. Яковець Ю.В. Инновации: закономерности, механизмы, перспективы. – М.: Экономика, 2003. – 246 с.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2012.